

De Panewippchen kënn 4x am Joer eraus Zeitung vum 'natur musée' fir jonk Leit

De Panewippchen

N°118 1/2017

www.panda-club.lu

News

Non-Stop-Fluch iwwer d'Mier

Wëssenschaffler hunn an Island Klenge Broochvullen GPS-Senderen um Been festgemaach, fir erauszefannen, wou dës Vullen iwwerwanteren.

D'Resultater waren eng grouss Iwwerraschung: Déi Kleng Broochvulle fléien a 5 Deeg unni ze raschten ongeféier 5000 km iwwer d'Mier bis a Westafrika. An déi Vulle waren och zimlech séier ënnerwee: knapp 50 km an der Stonn.

Kleng Broochvulle sinn esou grouss wéi eng Bëschdauf. Mat hire laange Been kënne si ganz gutt iwwer de Bulli lafen a mam laange Schniewel wulle si am Bulli, fir hiert lessen (Wierm, Insekten) ze fannen.

Kleng Broochvull, Regenbrachvogel, courlis corlieu, whimbrel, *Numenius phaeopus*

Manner Vullen am leschte Wanter?

Ganz vill Leit hunn am Wanter vill manner Vullen op de Fudderplazen am Gaart gesinn. Firwat?

Am leschte Joer (2016) war d' Wieder an der Brutzäit vun de Vullen (Mee-Juni) ganz schlecht: vill Reen a relativ kal. Dofir si ganz vill jonk Vullen am Nascht erhéngert oder erfruer, sou datt manner jonk Vullen d'Fréijoer iwwerlieft hunn.

An am leschten Hierscht haten d'Biche ganz vill Somen (Buchecker). Dofir hu vill Vulle genuch lessen am Bësch fonnt a si sinn dofir net op d'Fudderplazen am Gaart komm.

SÄIT 1

DE PANEWIPPCHEN 1/2017

Thema: Fréijoer

SÄIT 2

NEWS

Neiegkeeten aus dem 'natur musée' an der Natur

SÄIT 4

DE ROUDE SCHÉIERSCHWANZ

SÄIT 6

FUERSCHUNG AM MUSÉE

D'Wierbeldéieren

SÄIT 10

LORBLUMMEN

SÄIT 14

URAL ERFOLLEGSSPIRALEN

SÄIT 17

KNIWWELEN

Eng Kréngelschlaang

SÄIT 18

D'HIMMELSDÉIERCHEN

SÄIT 22

KNIWWELEN

Fangerdéieren

SÄIT 24

D'HUESEBROUT

SÄIT 28

KNIWWELEN

E Muertekuch baken

SÄIT 29

FIR MATZESANGEN

Himmelsdéiercherslidd

SÄIT 30

D'PISSBLUMM

SÄIT 33

KNIWWELEN

Eng Bettseecheschzalot kachen

SÄIT 34

GEHAANSFÉNKELCHER

SÄIT 38

KNIWWELEN

En Trëndel selwer man

Impressum

SÄIT 40

'natur musée'

Naturspill-Filmer

Dësen Rubrik um Internetsite vum Panda Club ass fir all Leit, déi mat Kanner schaffen, fir Familljen oder aner Pädagogen, déi no Iddie siche ronderëm d'Thema Natur. Reegelméisseg gi Mini-Videoe gepost, wou einfach gewise gëtt, wat een dann alles esou am Bësch oder an der Natur ka maachen. Zil vun dësem Channel ass, d'Kanner op spilleresch Aart a Weis fir d'Natur an hir Ëmwelt ze begeeschten.

kuck hei

De Panda-Club aus dem 'natur musée' Lëtzebuerg proposéiert fir Kanner vu 6-11 Joer iwwer d'ganz Joer Nomëttegaktivitéiten, Dagesaktivitéiten a Campen an der Vakanz an och an der Schoulzäit mam Thema Natur an Ëmwelt. Detailler vum Programm an dës Mini-Videoe fannt dir op

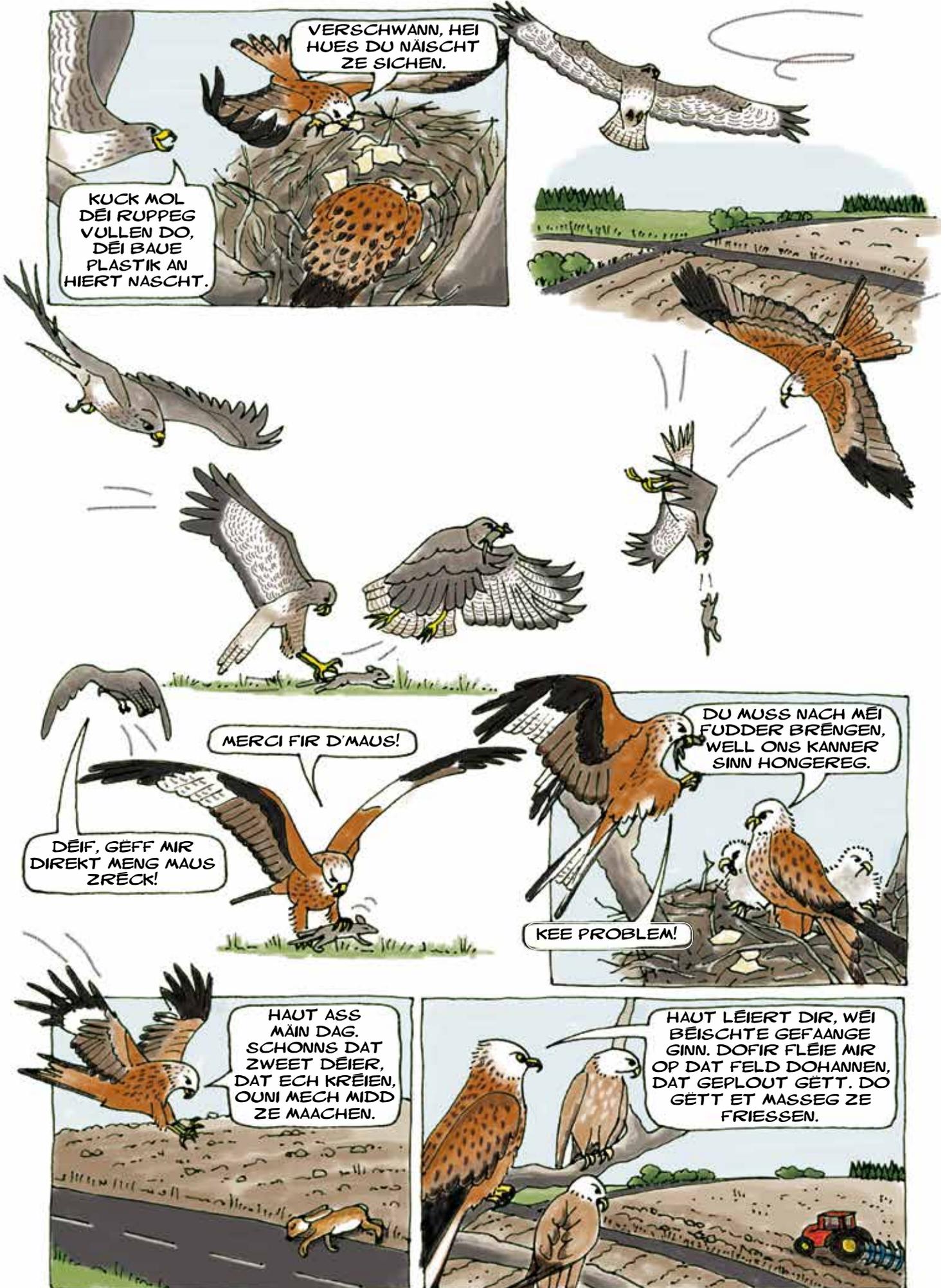
www.panda-club.lu

Den 'natur musée' ass lo och op facebook!

www.facebook.com/MNHNL

GEKLAUTE MAIS?

FIR DEN UFANK WAR ET JO NET SCHLECHT. NACH E PUER WOCHEN TRAINING AN DA SIDD DIR PRETT FIR D'REES A SPUNIEN.

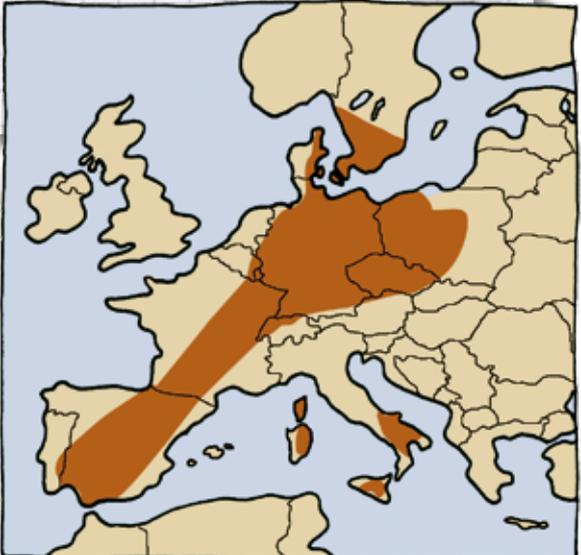
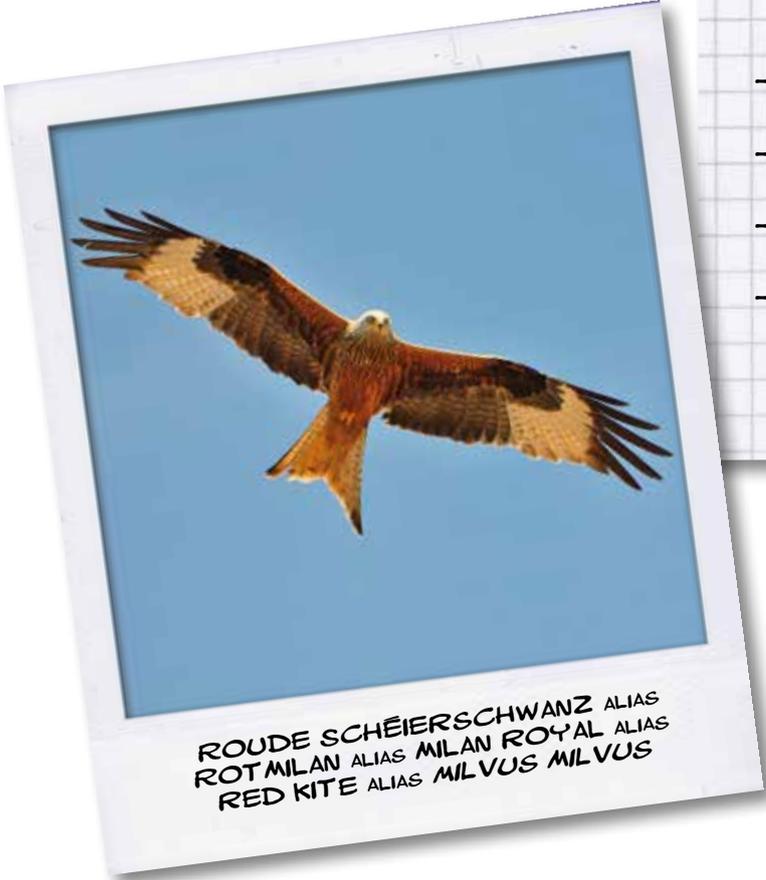
FIRWAT FLËIE MIR A SPUNIEN?

AM WANTER FANNE MIR HEI ZU LËTZEBUERG NET GENUCH ZE FRIESSEN AN DO FIR MUSSE MIR AN DE SÛDE FLËIEN, DAT ASS DO, WOU D'SONN AN DER MËTTESSTONN STEET.

MOL FAARWEG!

- GANZ LIICHT UN DEM AGESCHNIDDENE SCHWANZ AN DEN HELLE FLECKEN ËNNER DE FLILLEKEN Z'ERKENNEN
- BAUT SÄIN NASCHT UM BORD VUM BËSCH
- FRIESSEN: MAIS, INSEKTEN, WIERM, DOUDEG DÉIEREN
- IWWERWANTERT NORMALERWEIS A SPUNIEN
- LIEFT JUST AN EUROPA

FUERSCHUNG AM

Zënter méi wéi 25 Joer schafft d'**Edmée Engel** elo schonns am 'natur musée'. Si ass Conservatrice an ass verantwortlech fir alles, wat mat Wierbeldéieren ze dinn huet.

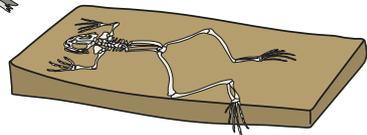
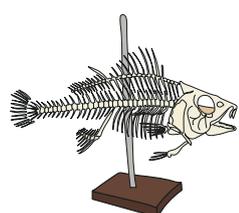
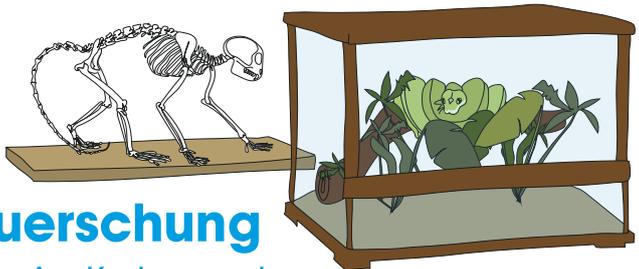
'NATUR MUSÉE': D'WIERBELDÉIEREN

Wat si
Wierbeldéieren?

Wéi den Numm et schon undeit, hunn all d'**Wierbeldéieren** eng **Wierbelsail**. Heizou gehéieren also all d'Mamendéieren, d'Vullen, d'Reptilien, d'Amphibien an d'Fësch.

Dem Edmée seng Aufgabe si villfälteg, mee loosse sech an dräi Gruppen andeelen:

Fuerschung, Opklärung a Sammlung.

Fuerschung

Am Kader vun der Fuerschung huet d'Edmée bei méi wéi 60 nationalen an internationale Projeten zum Thema Salamander, Gielbauchonk, Fliedermaus, Marder, Schléifer, Fuuss, Dachs, Wëllkaz, an an an... matgeschafft.

Dës Fliedermaus ass **eng vun de gréissten heemesche Fliedermaus-Aarten** (40cm Fligelspanwäit). Tëschent Abrëll a September wunnt si um Späicher vu Kierchen an alen Haiser. Mee well ëmmer méi al Diech renovéiert ginn, fannen d'Fliedermais ëmmer manner Plaze, wou si raschte kënnen. Dofir ginn et och ëmmer manner Grouss Mausoueren. Haut ginn et nëmme nach 10 bis 12 Kolonië vun dësen Déieren hei am Land. Dem Edmée säi Projet ënnersicht elo méi am Detail, wéi de Bestand vum Grouss Mausouer

sech verännert. Well, wann ee genee weess, wou sech d'Kolonien ophalen, kann ee se besser schützen a maachen, datt se net sou séier ausstierwen.

Fir een anere Projet huet d'Edmée sech mat der Uni Tréier a Wëssenschaftler aus der Belsch zesumme gedoen. Hei geet et dorëms, de **Feier-salamander** virun engem **asiatesche Pilz (*Batrachochytrium salamandrivorans*)** ze schützen. De Feiersalamander gëtt hei zu Lëtzebuerg zwar net als bedreet, mee e gëtt awer ëmmer méi rar a ganz Europa. Dofir war hien 2016 och zum "Lurch vum Joer" ernannt ginn.

Méi zum Thema Wëllkaz gëss du vum 18. Mee un an der neier Ausstellung am 'natur musée' «**Alles fir d'Kaz**» gewuer!

Ee Projet huet sech zum Beispill mam **Grouse Mausouer (*Myotis myotis*)** beschäftegt.

Wéi kënnt dësen asiatesche Pilz da bei eis an Europa?

Wahrscheinlech gouf dëse Parasit iwwer den Déierenhandel, aus Asien an Europa ageschleeft.

Wann de Parasit bis hei ass, an et vill Déieren an der Natur ginn, déi hie befale kann, dauert et net laang, bis hie sech ausgebreet huet. Nach ass de Pilz net zu Lëtzebuerg nogewise ginn. Mee d'Edmée a säin Team sinn héich alarméiert. Well, wann ee Salamander bis befall ass, dauert et nëmmen e puer Stonnen, bis en dout ass an ee Medikament géint de Parasit gëtt et och nach net.

wichtig Roll am Naturschutz oder der Gesellschaft spillen.

Dëst Joer ass zum Beispill eng Broschür iwwer de Wollef erauskomm.

D'Ausstellungen am 'natur musée' informéieren d'Leit iwwer d'Natur an d'Déierewelt. An och hei ass d'Edmée responsabel fir d'Wierbeldéieren.

Dës Broschüre fënns du op:
• http://www.environnement.public.lu/conserv_nature/publications/index.html

Och fir de Feuersalamander huet d'Edmée 2016 eng Broschür zesumme mat der däitscher "Gesellschaft für Herpetologie und Terrarienkunde" (DGHT) ausgeschafft.

Am Moment gëtt de Musée jo renovéiert. Mee vum 26. Juni un kanns du dir déi fuschnei Dauerausstellung ukucke kommen!

Opklärung

Fir datt d'Kanner an déi Erwuesse léieren d'Déieren ze respektéieren an ze schützen, ass et wichtig, datt si dës Déiere besser kenneléieren. Ausserdeem wëllen d'Edmée a seng Aarbechtskolleegen d'Resultater vun hirer Fuerschung och all de Leit matdeelen. Dofir redigéiert hatt zesumme mat der Naturverwaltung an aneren Organisatioune reegelméisseg Broschüren zu Déieren, déi grad eng

Sammlung

Am leschte Panewippchen bass du jo scho gewuer ginn, datt de Musée eng ronn 4000 Villercher a senger Sammlung stoen huet.

Dobäi geselle sech awer och nach e puer honnert aner

Wierbeldéieren, déi de Musée entweder geschenkt krut, oder fir eng bestëmmten Ausstellung kaaft huet.

Fir an der neier Ausstellung kënnen ze weisen, wéi d'Déiere sech un déi verschidde Klimazonen upassen, huet d'Edmée zum Beispill een Äisbier an een Arabesche Wollef gebraucht. A Kanada däerfen all Joer nach eng bestëmmten Unzuel un Äisbiere geschoss ginn. Dofir war et méiglech, duerch de Kontakt mat engem kanadesche Präparator, de Pelz vun engem legal geschossenen Äisbier ze kréien.

De Pelz muss awer op eng extra Aart a Weis präparéiert ginn, fir datt en nach elastesch genuch ass, fir iwwer de modeléierte "Kierper" gezunn ze ginn. Fir un de streng geschützten Arabesche Wollef ze komme war méi schwéier. Do huet d'Edmée misse

sämtlech Ambassaden aus dem Verbreedungsgebitt vum Wollef uschreiwen, fir ze froen, ob si esou een Exemplar hätten. Schlussendlech krut hat een aus Israel. Ier deen awer op Lëtzebuerg geschéckt gouf, krut hien een Deel vum Ouer ofgeschnidden. Well et guer net méi vill Arabesch Wëllef ginn, ass dësen och fir d'Wëssenschaftler an Israel ee ganz wichtegt Exemplar. Säin Ouer hu si

also an Israel gehal, fir wëssenschaftlech Analysen (DNA Analysen, a.s.w.) ze maachen. D'Ouer gouf awer duerch een anert Ouer ersat, sou datt dat lech an der Ausstellung guer net opfale wäert.

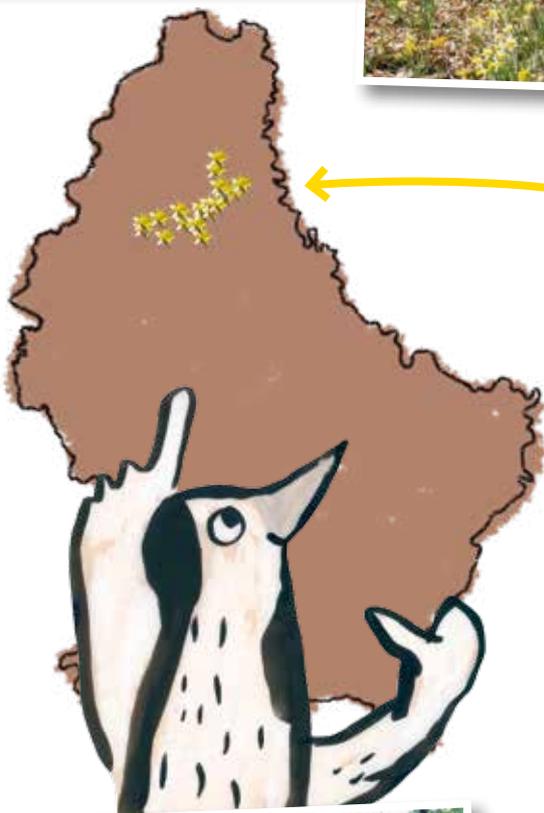
Lorblummen

Ouschterblumm oder Lorblumm - gelbe Narzisse oder Osterglocke - narcisse
jaune - wild daffodil - *Narcissus pseudonarcissus*

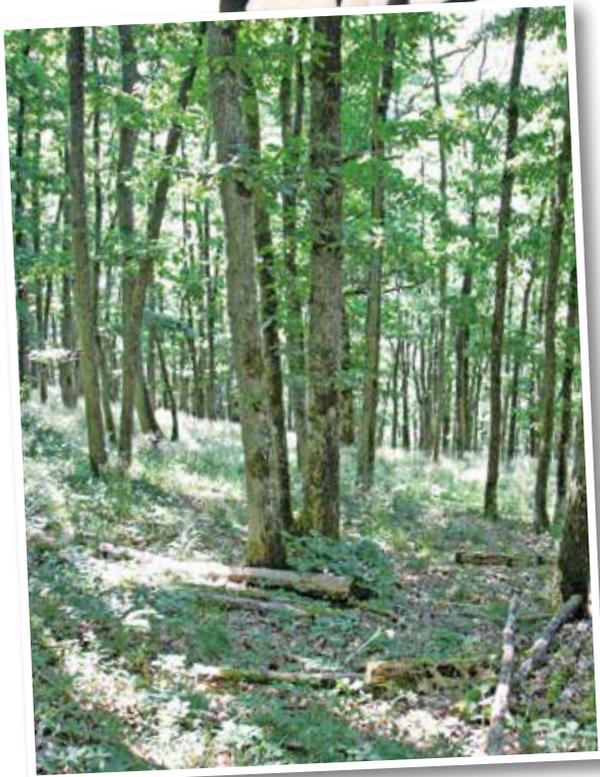
Ëm Ouschtere liichten
d'Louhecken (*) bei der
Leelgerbaach giel.

Déi giel Faarf kënnt
vun de Bléie vun den
Ouschterblummen, déi an
där Géigend och nach
Lorblumme genannt ginn.
Dës schéi Blumm blitt
normalerweis vun Enn Mäerz
bis Ufank Mee.

Hei zu Lëtzebuerg ginn et just
wëll Ouschterblummen an
de Bëscher a Wise ronderëm
d'Leelgerbaach a si stinn
dofir ënner Naturschutz: si
däerfen net gepléckt ginn.

Et gött och kee Grond, fir
wëll Lorblummen ze plécken,
well bei ons sti geziichten
Ouschterblumme bal an all
Gaart an déi bléie vill méi
laang wéi Blummen an der
Vas.

(*) *Louhecken*

sinn niddreg Eechebëscher, déi
ugeplantz gi sinn.

Fréier sinn d'Schuele vun den Eeche
geholl ginn, fir Lieder ze gierwen. Dofir sinn
no 20-30 Joer déi Eechebeem ëmgehan
a geschielt ginn. D'Holz ass als Brennholz
geholl ginn. Aus de Stäck um Buedem
schéissen erëm nei Eechebeem aus.

Louhecken erkennt een, well hei d'Beem
an engem Krees ronderëm den ale Stack
stinn.

Lorblummen hu Knollen, déi wéi
 Ënnen ausgesinn.
 An de Knollen ass alles (ausser
 Waasser) dran, wat d'Planz
 brauch, fir ze wuessen an dofir
 sinn déi éischt Ouschterblumme
 schonns Enn Mäerz ze gesinn.

Mä opgepasst!
 Ouschterblumme si ganz
 gëfteg: an enger Schoul an
 England ass et Kanner schlecht
 ginn, well si eng Knoll vun der
 Ouschterblumm aplaz vun
 enger Zwiwwel an hirer Zopp
 gekacht haten.

Lorblumm, gemoolt vum Pierre-Joseph Redouté

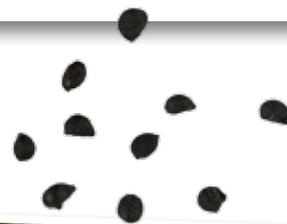

Well d'Lorblumme vill Luucht
 brauchen, kënnen si just
 wuessen, wann d'Beem
 nach keng Blieder hunn.
 Am Summer ass näischt méi
 vun den Ouschterblummen
 ze gesinn, ausser hir Knollen
 am Buedem, aus deenen
 am nächste Joer erëm nei
 Blummen erauskommen.

Mmmh!

Déi giel Blumme lackele
 Beien a Bommelen un. Dës
 Insekten transportéieren
 de Polle vun enger Bléi op
 eng aner. Doduerch kann
 d'Lorblumm Some
 produzéieren, aus
 deenen dann nei
 Ouschterblummen
 entstinn.

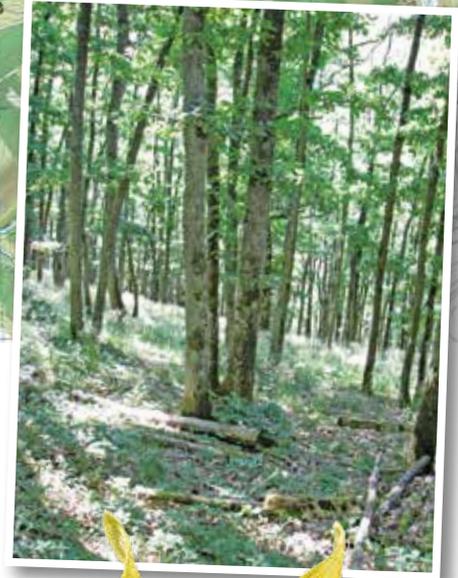
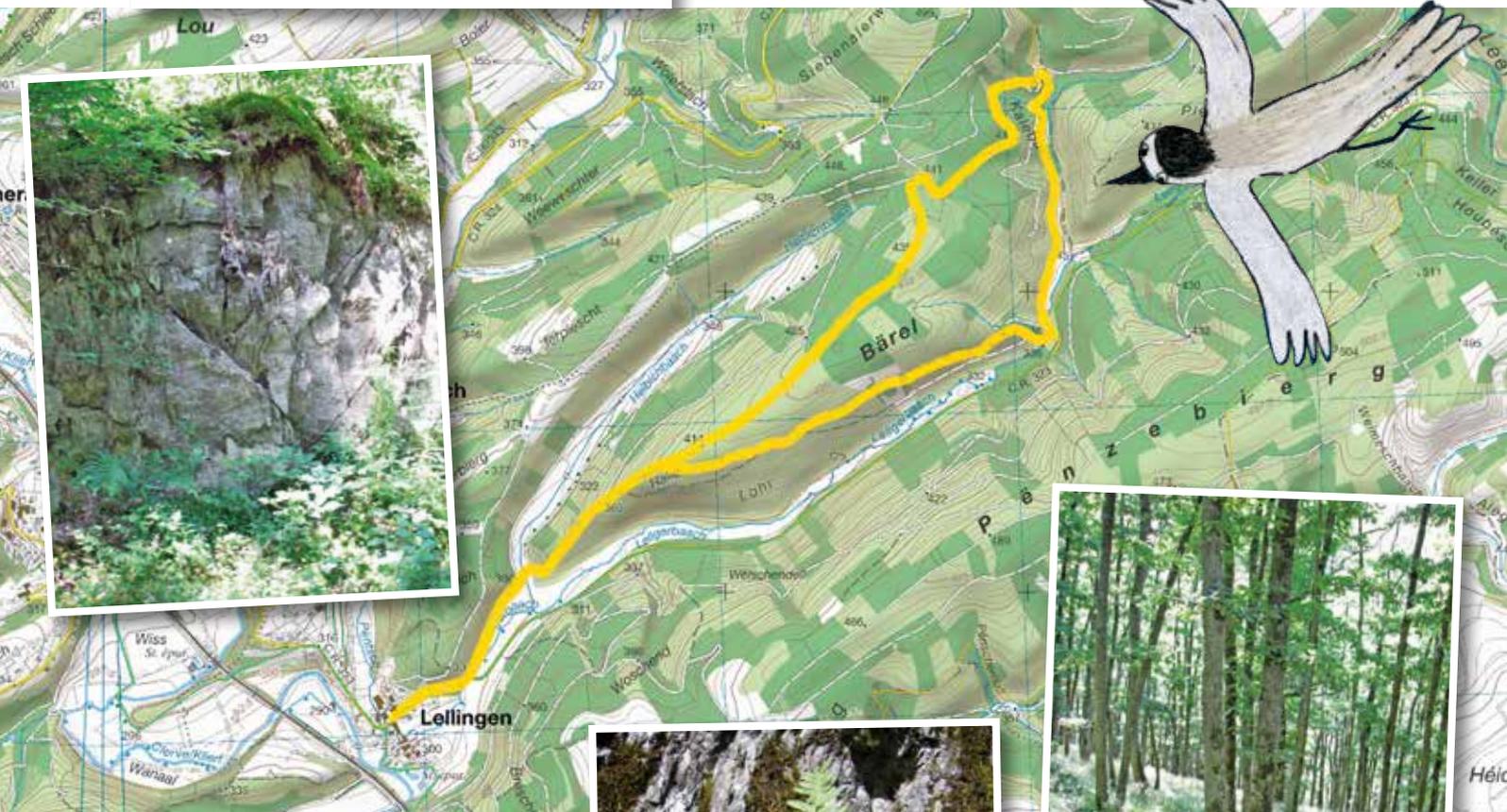

Via Botanica

Um Spazéierwee Via Botanica, deen zu Lellinggen fortgeet an ongeféier 7 km laang ass, kanns du déi wëll Ouschterblumme gesinn.

http://www.webwalking.lu/de/partner_projekte/botanica

Ural Erfollegsspiralen

Scho viru
bal **500**
Millioun
Joer hunn am
Mier **Schleeken** a
Kappféisser hire **mëlle***
Kierper mat enger spiraleger
Schuel geschützt.

Ech
hu viru ronn 180
Millioun Joer am Mier
gelieft; och do, wou haut
Lëtzebuerg läit.

Ech sinn en *Dactyloceras*, en *Ammonit*!

Den Tënte "fësch" ass een
Cephalopod oder **Kappféisser**: En
huet d'Féiss um Kapp. D'ass kee
Fësch, well e keng Wierbelsail huet.

An de Schleek ass
ee **Gastropod** oder
Bauchféisser: säi Bauch ass
och säi Fouss.

* **mëll Déieren** = Weechdéieren oder Mollusken (vum latengesche „molluscus“ = mëll).
Zu de Molluske gehéieren niewent de Schleeken an de Kappféisser och d'Muschelen.

Ass et e Schleek oder en Ammonit?

Baussen

Dem Ammonit seng Schuel ass eng flaach Spiral an zwou Dimensiounen.

D'Schleekenhais ass eng dräidimensional, konesch Spiral.

Et gëtt awer Ausname vun dëser Regel.

Dactyloceras: een typeschen Ammonit

Ee vun de bekanntsten Ammonitten ass den Dactyloceras. En huet

viru ronn 180 Milliounen Joer am Jura-Mier gelieft. Haut kënnen mer en als Fossil am Südweste vu Lëtzebuerg fannen, an der hellbloer Géigend op der geologescher

Kaart (Chiers, Esch/Uelzecht), wou et Gestengs aus der Toarcium-Zäit gëtt. Den Toarcium ass eng Andeelung vum fréie Jura - viru ronn 183 bis viru 174 Milliounen Joer. Déi ganz Jura-Zäit huet ongeféier viru 201 bis viru 145 Milliounen Joer gedauert.

Bannen

D'Schuele vun den Ammonitten si bannen a Kummere gedeeft. Dat gesäit een, wann ee se dee laange Wee opschneit. D'Schleekenhais hu keng Kummere bannendran.

En Har mat Fangeren

Den Numm *Dactyloceras* kënnt vum Griicheschen "dactylos" = Fanger an „ceras" = Har.

D'"Fangeren" ënnert der Lupp; dat sinn d'Rëppe vun der Schuel, déi zum Deel gegaafelt sinn.

Vill **Ammonitten** hunn een Numm mat "-ceras", well hir Form dem Har vun engem Widder gläicht.

Spiralesch Iwwerliewenskënschtler

Een Nautilus am Mier bei Palau

Den **Ammonitten** hir Kosengen, d'Nautilussen, liewen nach haut am Westpazifik an am Indeschen Ozean. Et gëtt 6 Aarten.

Wéi d'**Ammonitten** huet och den Nautilus eng gekummert Schuel. Vir ass déi grous Wunnkummer.

D'Nautilus-Virfuere (*Orthoceras*) ware viru 500 Milliounen Joer riicht wéi ee Bläistëft.

Dono gouf et gebéit Formen, an deelweis agerullter wéi dës *Lituites*.

Viru 450 Milliounen Joer war déi perfekt Spiralform do.

D'**Schleeke** liewen zënter 500 Milliounen Joer am Mier, an zënter wéinstens 200 Milliounen Joer um Land. D'**Ammonitte** sinn zwar viru ronn 65 Milliounen Joer zesumme mat den Dinosaurier ausgestuerwen. Et gouf se awer schonns an der ënneschter Devonzeit viru ronn 400 Milliounen Joer. Si hunn also 334 Milliounen Joer laang existéiert!

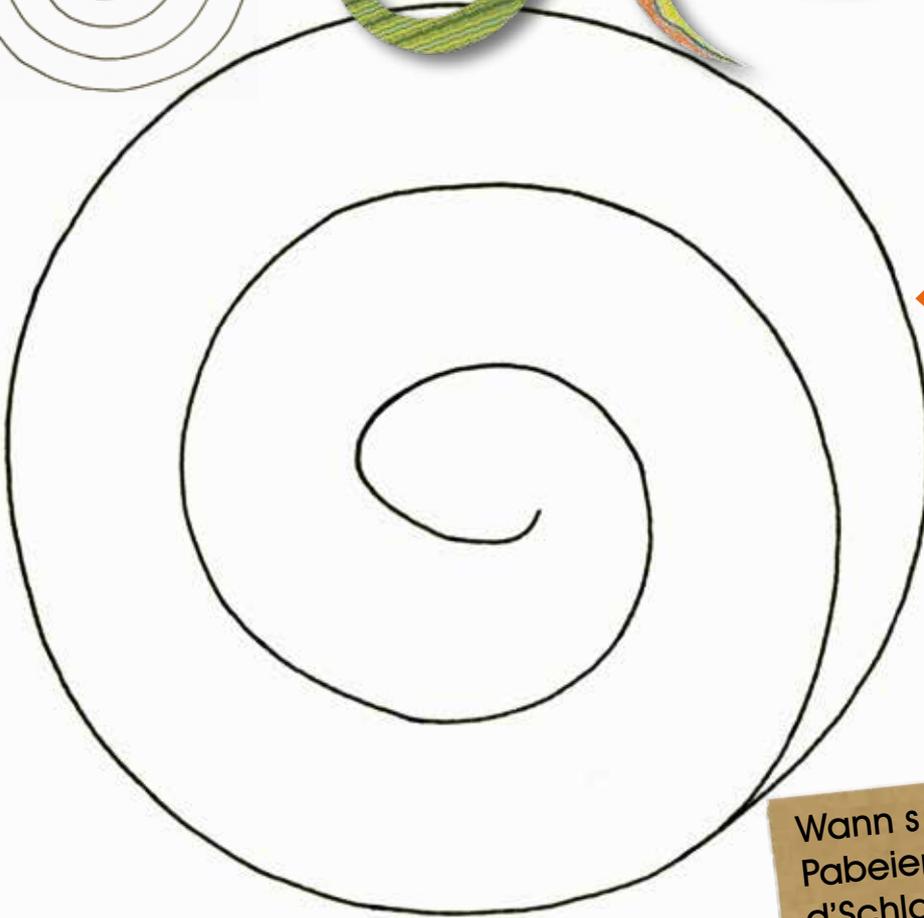
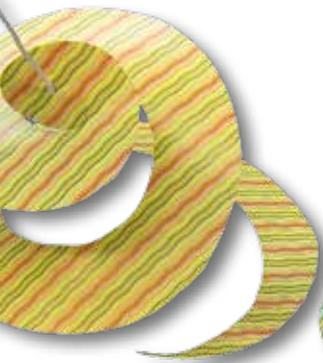
Nautilus a Gefor!

Touristen a Sammler sinn eng Gefor fir vill rar Déieren a Planzen. Kaaft dofir keng Nautilus-Schuelen als Souvenir oder als Dekoratioun, well dës ural an intressant Déieren doduerch riskéieren ausgerott ze ginn.

KNIWWEL

Eng Krängelschlaang

schnouer

faarwegen oder
wäisse Pabeier

eventuell Farwen
Schéier

1
Mol (fus) d'Spiral op e wäissen
oder e faarwege Pabeier.

2
Wann s de wäisse
Pabeier hues, mol
d'Schlaang faarweg.

3

Schneit laanscht de
Stréch aus.

5

Zéi e Fuedem derduerch,
maach e Knuet an hänk
deng Schlaang op.

4

Maach e klengt Lach
an d'Métt.

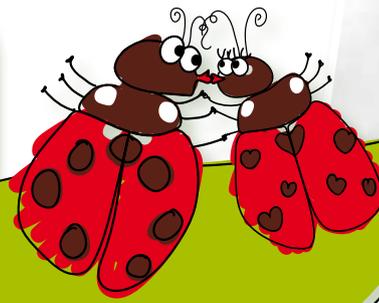
Himmelsdäierchen

Marienkäfer,
coccinelle,
ladybug,
Coccinellidae

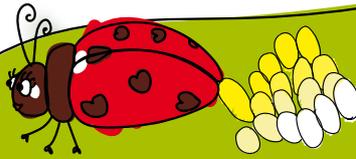
1

D' iwverwanteren dacks zesummen, fir sech waarm ze halen. Wann et méi wéi 16 Grad sinn, da gi si aktiv. D'Männercher puere sech da mat de Weibercher. Dofir klëmmt de Männchen op d'Weibchen.

2

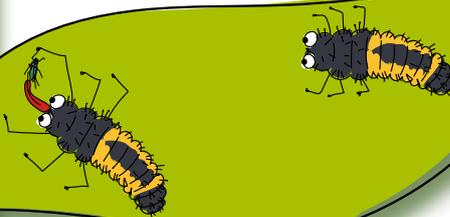
Enn Abrëll bis Ufank Mee leet d'Veibchen ongeféier 400 Eeër op Blieder. Hatt leet se net all zesummen op ee Blat, mee ongeféier 60 Eeër pro Blat. D'Eeër sinn am Ufank giel an duerno gi si wäiss.

Et dauert 5 bis 8 Deeg, bis d'Larven aus den Eeër klammen. Si gesinn aus wéi kleng Alligatoren. D'Eeër ginn dacks dohi geluecht, wou et vill Blatlais ginn. Déi friessen d'Larve ganz gär.

4

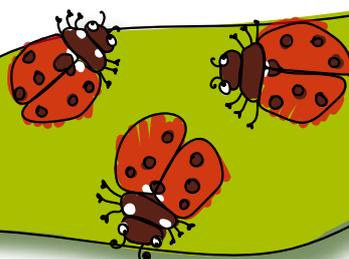
Fir eraus ze klamme brauch eng Larv 1 bis 2 Stonnen. Dono brauche si 30 bis 60 Deeg, fir ze wuessen. Dobäi haite si sech reegelméisseg. Dat heescht, si gi méi grouss, an hir Haut ass op emol ze kleng a rässt. Duerno klamme si aus der aler Haut eraus. Et wisst eng nei Haut. D'Larve kënnen sech 3 bis 4 mol haiten, bis se grouss genuch sinn, fir sech ze verpoppen.

Dofir pecht d'Larv sech mat engem spezielle Jus mat hirem hëneschten Deel op e Blat oder en Aascht a ka sech da verpoppen. Wann d'Larv do hänt, hait si sech eng leschte Kéier a wéckelt a rullt sech an wéi eng Mumie.

6

Et dauert 6 bis 9 Deeg, bis d' dann erausklëmmt.

Am Ufank ass d' nach ganz hell, kritt awer no e puer Stonne seng richtig rout Faarf a seng schwaarz Punkten.

Op der ganzer Welt ginn et 4000 verschidden   Aarten an an Europa ginn et der ongeféier 100.

Verschidden   hu keng Punkten, anerer hunn iwwer 20 Punkten.

Déi meescht   sinn ongeféier 5 bis 8 mm laang

Dat bekanntsten ass rout mat schwaarze Punkten um Réck. Seng Punkten um Réck soen näischt aus, wéi al et ass.

Bei Gefor scheeden d'   e Saaft aus, dee richtig eekleg schmaacht, dofir gi si net gefriess. Si stelle sech och alt dout, fir hir Feinden ze verjoen.

D'Larve friessen immens gär Blattlais. D'Blattlais si schiedlech fir d'Planzen.

En erwuessent ka bis 50 Blattlais an engem Dag friessen an ass eng gutt Hëllef am Gaart.

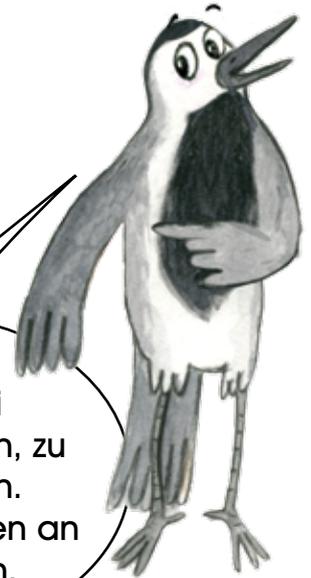
 richen a
schmaache mat
hiren Antennen.

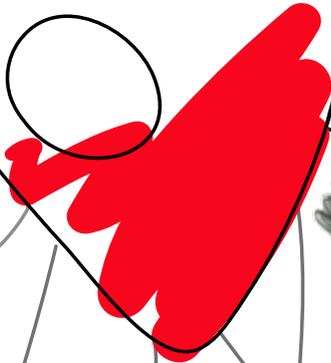
Den
 hir Feinden:
Seejomessen, Vigel,
Eidechsen a Spannen.
D' kann 1 bis 2 Joer al
ginn.

D'
gehéiert, wéi
all Kiewerleken, zu
den Insekten.
Hatt huet 6 Been an
2 Antennen.

hunn zwee puer
Filleken, déi baussescht si
rout a ganz haart a schützen,
déi bannescht sinn
duerchsichteg an zaart,
fir ze fléien.

Du
kanns dat heiten
faarweg molen.

KNIWWEL

Fangerdéieren

Kniwwel mat de Fangerkréngelen
Maach dir dofir deng eege Stempelkëssen

Acrylfaarf

Schwamp

Plastiksdëppche
mat Deckel

1 Dréck e Flapp Faarf
op de Schwamp.

2 Verdeel d'Faarf a sträif of, wat
ze vill ass. De Schwamp soll gutt
gefierft sinn, awer net zoppnaass.

3 Lo kanns du de Schwamp als
Stempelkësse benotze fir Fangerofdréck
oder och aner Stempelen.

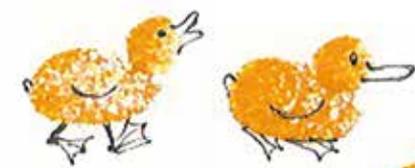
Versuerge kanns du däi
Stempelkëssen an engem
Plastiksdëppchen, dat fest
zou ass, oder auswäschen a
mat anere Faarwen nees als
Stempelkësse benotzen.

Mol verschidden Déiere mat Fangerofdréck.

Zeechen d'Detailer mat engem Tuschbic.

Huesebrout

Hues du am Bësch scho mol sou e schéinen,
liichtend gréngen Teppech gesinn?

Dat ass Huesebrout an de Panewippchen
erzielt dir lo
méi iwver déi
zaart Planz.

mol faarweg

D'Bléi

Si blift vun Abrëll bis Juni.
Am Fréijoer sinn d'Blumme
wäit op an d'Beie kommen
den Nektar, dee séisse Saaft
aus der Bléi, suckelen.
Am Summer sinn d'Blummen
zou.

D'Fruucht

D'Friichte si Kapselen,
déi opplazen an
d'Somkäre meterwäit
fortschleideren.

D'Bléieblieder
gesinn aus wéi
d'Flilleke vun
engem Insekt.

5 bis 10 cm héich

D'Blat

D'Huesebrout ass d'ganz
Joer iwver gréng. Seng 3
hellgring Blieder si ganz
dënn an zaart an hunn
d'Form vun engem Häerz.

**Huesebrout, Waldsauerklee,
oseille des bois, wood sorrel,
*Oxalis acetosella***

Vill Nimm!

D'Huesebrout huet an alle Sprooche vill Nimm - kuck uewen:
 De Laténgeschen Numm *Oxalis acetosella* kënnt vum laténgeschen *acetum* = Esseg.

Wéi e Prabbeli

D'Huesebrout ass déi Planz bei eis, déi am meeschte Schiet verdréit.
 Wann d'Sonn op et schéngt, da faalt et seng Blieder wéi e Prabbeli zesummen, fir datt et net ze waarm gétt an ausdréchent. Och an der Nuecht a wann et ganz vill reent, klappt et seng Blieder zou.

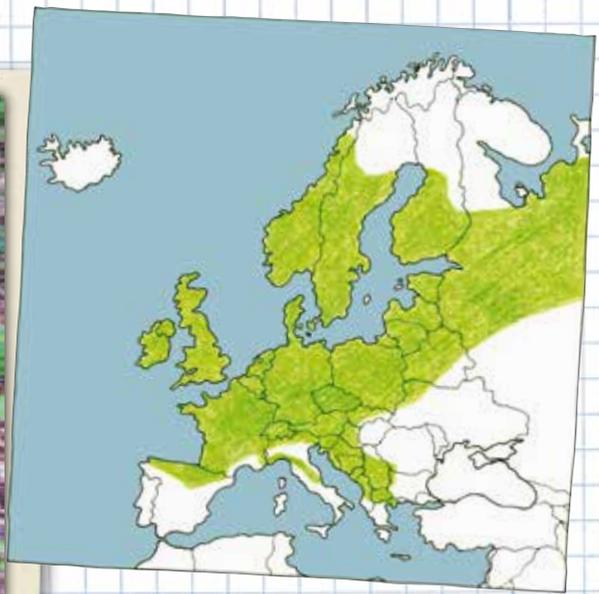
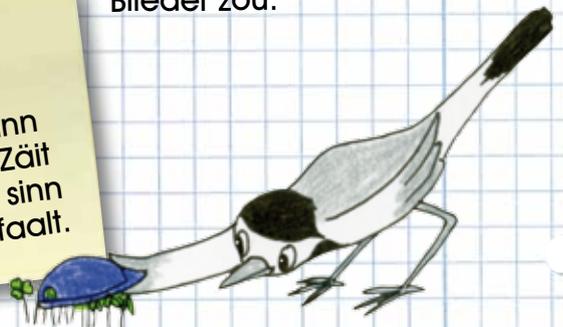
Seng Liiblingsplaz

D'Huesebrout huet et gär fiicht, fräsch a schiedeg. Et wiest a Laf-, Mësch- a Fichtebëscher an Nord- a Mëtteleuropa, Asien an Amerika.

D'Huesebrout wiest um Bëschbuedem, awer och op Beem, déi mat Moos bewuess sinn oder op ale Beemstëmp.

Probéier mol:

Lee deng Kap iwwer e Putsch Huesebrout. Wann s du no enger kuerzer Zäit d'Kap ewech hëls, da sinn d'Blieder zesummegefaalt.

D'Huesebrout ass net Famill mam Kléi, deen an de Wise wiest. D'Huesebrout gehéiert zur Famill vun de «Sauerkleegewächse», de Wisekléi zur Famill vun den «Hülsenfrüchtler».

Gléckskléi

E véierbliederegt Huesebroutblat soll Gléck bréngen! Fir sou eent ze fannen, muss du awer scho ganz vill Chance hunn, well et gétt se nëmme ganz seelen. Am Fong ass dat e Feeler vun der Natur.

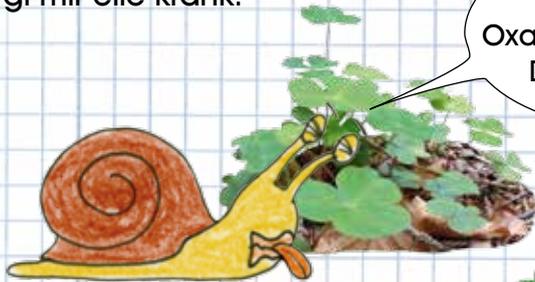
Mat Virsiicht ze genéissen!

D'Huesebrout schmaacht frësch a sauer. Mee opgepasst: an der Planz ass *Oxalsaier an déi ass géfteg. Ee Blat probéieren, oder déi eng oder aner Blumm an der Zalot iessen ass net geféierlech. Mee wa mir Mënschen an och Déiere wéi d'Schof, den Hues, d'Kanéngchen oder de Fuuss zevill dovun iessen, gi mir elle krank.

Maache mer eng Partie?

Eeehhh!
Ech kann Oxalsaier net ausstoen.
Do ginn ech net drun!

Den Iren hir Planz

An Irland ass d'Huesebrout d'Nationalplanz. De 17. März feieren d'Iren St Patrick's Day, e Feiertag, wou si sech gréng undoen an e Blat vum Huesebrout bei sech droen.

*Oxalsaier ass och am Kakao, Téi, Spinat an am Rhubarb dran. E Mënsch, dee gesond ass, huet kee Probleem, wann e Planze mat Oxalsaier ésst. Dës Substanz ass just géfteg, wann ee géing ganz vill dovun iessen.

KNIWWEL

Du brauchst:

- 1 Taass
- 1 Forschett
- 1 Zoppeläffel (ZL) Botter
- 1 Ee
- 4 ZL brongen Zocker
- 1/2 Kaffisläffel (KL) Vanillzocker
- 1 Wuerzel
- 3 gutt ZL Miel
- 1/2 KL Bakpulver
- 1 Pouz Kanéil

E Wuerzels-Tasekuch

Opgepasst:

Fro een Erwuessene fir dir den Tasekuch aus der Mikrowell oder dem Schäffchen ze huelen, well en ass gliddeg!

Dése Kuch geet beim Bake vill op, fällt beim Eraushuelen awer rëm zesummen.

1 Gëff 1 ZL Botter an eng Taass a setz se 10 Sekonnen an d'Mikrowell oder e puer Minutte bei 180° an de Schäffchen, fir mëll ze ginn.

2 Gëff d'Ee, déi 4 ZL Zocker an den 1/2 KL Vanillzocker bei de Botter a klapp mat der Forschett, bis et schmanteg ass.

3 Rapp 1/4 Wuerzel, de Rescht knobbers du selwer.

4 Maach d'Wuerzel, déi 3 ZL Miel, den 1/2 KL Bakpulver an d'Pouz Kanéil an d'Taass a réier nach emol gutt.

5 Bak de Kuch 1:40 Minutten an der Mikrowell oder 20 Minutte bei 180° am Schäffchen.

Himmelsdierchen

D'Musek an eng gesonge Versioun vum Lidd fënns du op: inecc.lu/pw

Him - mels - déi - er - chen, komm lo end-lech raus.
Him - mels - déi - er - chen, du hues laang ge-waart.

Him - mels - déi - er - chen, aus den - gem Wan - ter - haus.
Him - mels - déi - er - chen, komm rëm bis a mäi Gaart.

Kuck den Him - mel ass rëm blo, d'Sonn schingt waarm an hell,
fléi vu Blat zu Blat e - lo, weis däi schéi rout Klead,

d'Fréi - joer ass lo end - lech do, fléi lo fort ganz schnell.
bleif de gan - ze Sum - mer do, dat mécht mir vill Freed.

Wéi
kénnt déi schéi
Pissblumm
un dee komeschen Numm?
Fènns du et eraus?
Iwwerlee mol!

PISSBLUMM
BETTSECHESCH
LÖWENZINN
PISSTERNT
PISSELT
DANDELION
TARAKON
SCHUMMS

U P I S S B L U M M

DANDELION

TARAXACUM OFFICINALIS

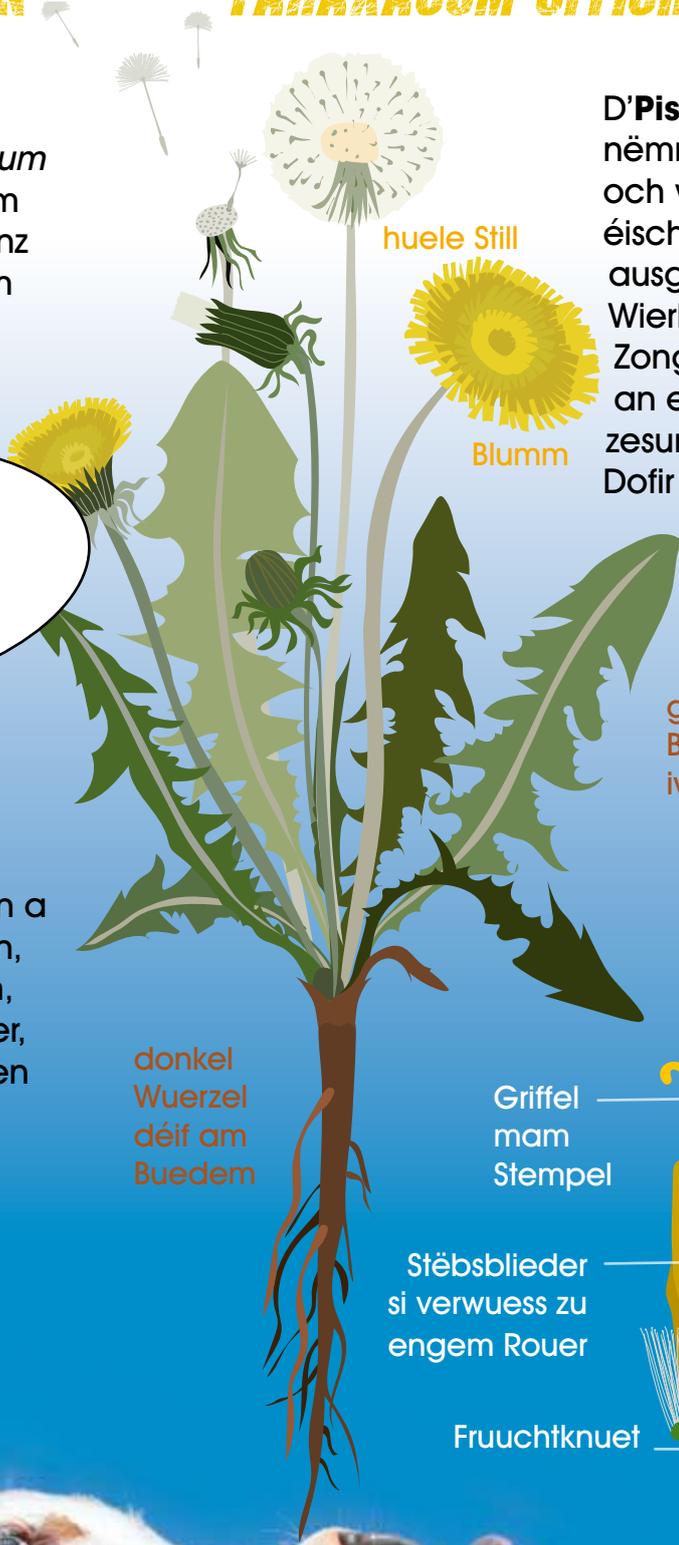
Op Latäin heescht d'**Pissblumm** «*Taraxacum officinalis*». Deen Numm verréit eis, dass déi Planz schonn zënter laangem als Heelkraut an der Medizin agesat gëtt.

D'**Pissblumm** ass net nëmmen ENG Blumm, och wann dat op den éischte Bléck esou ausgesäit. Et sinn a Wierklechkeet vill giel Zongebliéien, déi wéi an engem Kierfchen zesumme stinn. Dofir gehéiert d'**Pissblumm** zu der Famill vun de 'Korbblütler'.

Planzen, déi op Latäin den Numm «*officinalis*» derbäi hunn, ginn an der Medizin gebraucht.

D'**Pissblumm** huet vill Vitaminnen a Mineralien, z.B Kalium, an och Batterstoffer, déi den Appetit ureegen a bei der Verdauung hëllef. Kalium hëlleft d'Blutt ze botzen a vill Pippi ze maachen.

huele Still

Blumm

donkel Wuerzel déif am Buedem

gréng zackeg Blieder leie just iwwer dem Buedem

Griffel mam Stempel

Stëbsblieder si verwuess zu engem Rouer

5 Krouneblieder sinn ennen zu engem eenzege verwuess an hunn uewen eng laang giel Zong

Fruuchtknuet

Kellechblieder bilden e Pappus aus Hoer

Am Dag, wann et dréchen
 ass an d'Sonn schéngt,
 ginn d'Bléien op, mee
 nuets oder wann et reent,
 da sinn d'Bléien zou.

D'Bléie riichte sech och
 no der Sonn.
 Wann d'Blumme verbléit
 sinn, da gëtt de Som,
 deen un engem klenge

Fallschierm hängt, mam
 Wand verbreet.

Blos
 an d'Pissblumm an
 d'Fallschiermer fléie ronderëm.
 Op däitsch nenne mer se dofir
 och 'Pustebumen'.

FIRWAT GËTT D'PISSBLUMM GEBRAUCHT?

Well d'**Pissblumm** mat
 deenen éischte Blummen
 am Fréijoer blitt, ass si
 ganz wichteg fir d'Beien,

als Fudderquell.
 Free dech dofir iwver
 déi 1. Pissblummen a fro
 doheem, datt net direkt
 mat der Méimaschinn
 driwwer gefuer gëtt!
 Aus de giele
 Blummekäpp ka Sirup
 oder Gelee fir op
 d'Schmier gekacht
 ginn.

Déi gedréchent
 Wuerzel vun
 der Pissblumm
 ka, geréischtert a
 gemuel, als Kaffisersatz
 (=Muckefuck)
 geholl ginn.
 Am Fréijoer ass et
 gesond, fir frësch
 Bettseechesch-
 zalot z'iessen.

Déi wäiss
 Mëllech am Still ass gutt
 géint Kréienaen op
 den Zéiwen a géint
 Waarzelen.

Kuck
 op der
 nächster
 Säit.

Kleng Experimenter

Opgepasst: déi wäiss Mëllech
 mécht brong Flecken an
 d'Kleeder, déi net gutt ausginn.

Duerch den huele Still
 kanns de blosen, dann hues
 de eng kleng Troter.

Bau der eng Waasserleitung:
 schneid de Kapp vun der
 Pissblumm of a stiech
 déi huel Stillen een an
 deen aneren, bis de e
 laange Rouer hues.

KNIEWWEL

Bettseeschzalot

Am Fréijoer ass et gesond, fir frësch
Bettseesch Zalot z'essen.

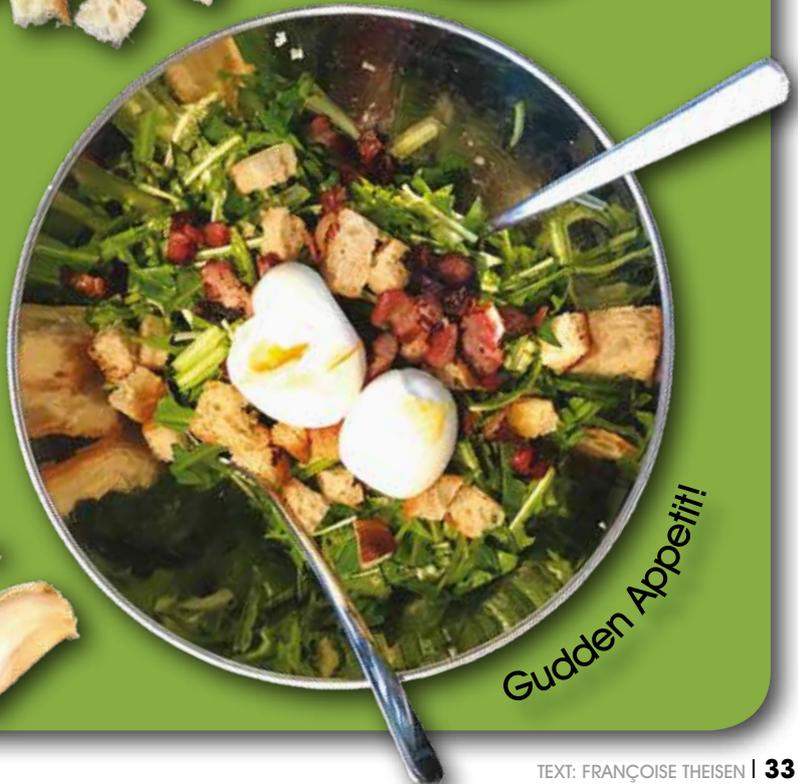
Huel en ale
Knäipchen, e
klenge Kuerf,
do deng
Stiwwele un
a géi an eng
Wiss. Hei stéchs

de am Fréijoer, ier d'Blummen
hire Still eraus strécken, déi frësch Blieder
aus.

Doheem ginn d'Blieder gewäsch an dono an
enger gudder Vinaigrette gedréit (e Schotz
Esseg mat Salz a Pfeffer verréieren, e bësse
Moschter an Ueleg an eventuell 1 Löffel
Jughurt an e bësse Knuewlek).

Zum Schluss kommen
haartgekachten Eeër,
Speckgréiwen an/oder
Broutcroutonen an der Pan
geboden drop. Dat hëlt de
Blieder deen e bësse battere
Geschmaach ewech.

Gudden Appetit!

Gehaansfénelcher

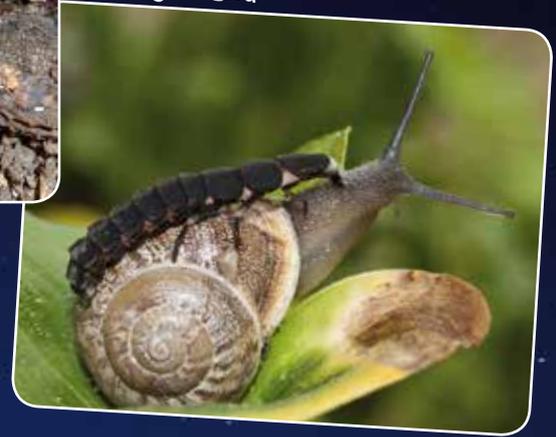
Wa mir ëm Nationalfeierdag owes iwver d'Gewan a laanscht d'Bëscher spadséieren, kënne mer se erblécksen. Déi kleng Lichtercher, déi duerch d'Luucht danzen oder op engem Grashallem am Wand hin an hier schaukelen. Dat ass d'Zäit vun de Gehaansfénelcher, klengen Insekten, déi mat Hëllef vun hirem Hëneschten, deen hell liicht, hir grouss Léift wëlle fannen.

Eng Larv vun engem grouse
Gehaansfénkelchen op hirem
Liiblingsmenu

Eeër

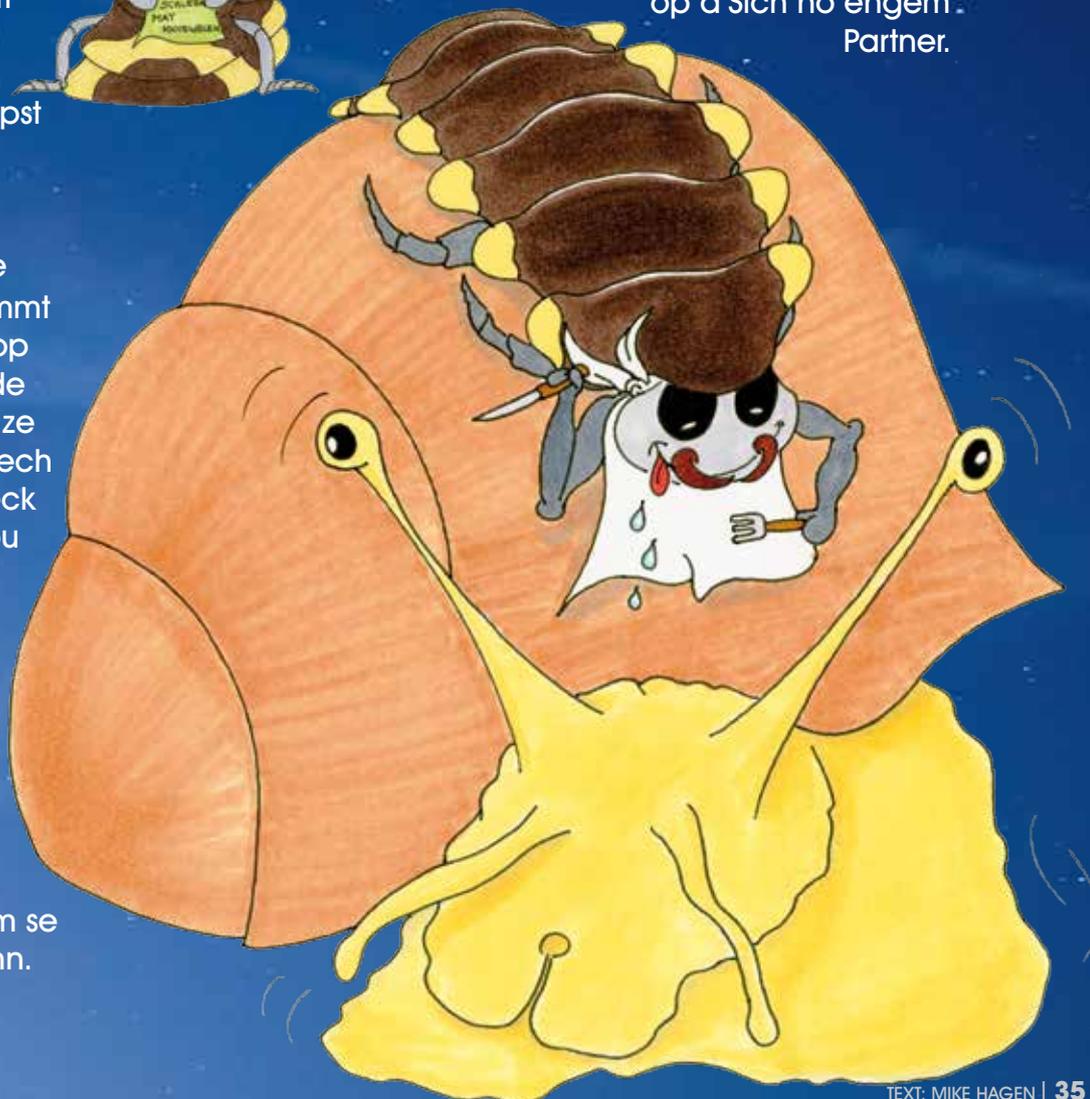
Zu Lëtzebuerg ginn et dräi Aarte vun
dësen Insekten: de klengen an de
grouse Gehaansfénkelchen a ganz
seelen och de Stupsflichfénkelchen.

D'Larve vun deenen Aarte
krauchen Enn August aus
den Eeër. Si siche sech da
gläich eng Stopp fir de
Wanter tëschent Steng a
klengen Äerdlächer. Am
Fréijoer klammen déi kleng
Larven aus hirem Lach a gi
gläich op d'Juegd.

Hiere **Liiblingsmenü** si
Schleeke mat oder ouni
Haischen. Fir se ze fänken,
bäisst d'Larv de Schleek an
de Kapp a sprézt e Gëft an
de Kierper. Dëse Gëftstoff
mécht, datt de Schleek
sech net méi beweegen
kann a stierft. Duerno frupst
ons Larv genësslech de
Schleek.

Fir Schleeke mat Haische
kënnen ze **fänken**, klëmmt
d'Larv op d'Haischen erop
a waart bis de Schleek de
Kapp erausstreckt, fir en ze
bäissen. Deen zitt natierlech
de Kapp gläich nees zréck
eran an d'Haischen a sou
waart d'Larv gedëlleg
uewen drop bis e nees
erauslusse kënnt. An
dat soulaang, bis de
Schleek sech net méi
beweegen kann. Fir net
vum Haischen
erofzerutschen, huet
d'Larv eng Zort
«Zousazfouss», mat deem se
sech sécher festhalen kann.

D'Joer iwwe schoen
d'Larve sech de Bauch
voll, ginn dobäi ëmmer
méi grouss a schwéier.
Natierlech mussen se
méi dacks hire **Panzer
wiesselen**, well dëse jo
net matwuesse kann. Si
haite sech, dat heescht si
klamme bis zu 5 mol aus
hirer aler, ze enker Haut
eraus.

Dat nächst Fréijoer
si se nach mat der
Juegd beschäftegt.
Ufank Juni verpoppe se
sech an enger klenger
Äerdhiel. No 10-12 Deeg
klammen déi **erwuesse
Gehaansfénkelcher**
aus de Poppen eraus.
D'Juegd ass eriwwe, well
ausgewuesse Fénkelcher
friessen näischt méi, mee
konzentrierte sech just nach
op d'Sich no engem
Partner.

D'Freiege verleeft bei allen Aarten ënnerschiddlech, huet awer ëmmer mat Liichten ze dinn.

Männchen a Weibchen

De grouse Gehaansfénkelchen

grosser Leuchtkäfer/großes Glühwürmchen/
großes Johannisglühwürmchen, ver luisant/lampyre,
common glow-worm, *Lampyris noctiluca*

Bei hinne liichten d'Weibercher (15-20 mm) vill méi hell an opfälleg wéi d'Männercher (10-12 mm). Dofir kënnen d'Männercher awer fléien. Op Partnersich sëtzt d'Weibche sech owens an der Däischtert uewen op e méi héije Grashallem, dréint säin Henneschten no uewen, fänkt un ze liichten a waart, datt e Männe laanscht geflu kënt. Kënt laang kee laanscht, fänkt et u mam

Hënner ze wackelen, fir se unzelackelen. Gesäit awer e Männchen déi hell Luucht, flitt hie séier dohin, léisst sech op de Buedem falen a klotert dann huerteg de Grashallem erop, fir bei säi Léifst ze kommen. Nodeems si sech fonnt hunn, leet d'Veibchen téschent 100 an 200 Eeër an duerno stierwe Männe wéi Weibchen.

Weibchen

Larv

Männchen

De klenge Gehaansfénkelchen

kleiner Leuchtkäfer/Glühwürmchen/
Johanniswürmchen, luciole, small lightning beetle/
central European firefly, *Lampyris splendidula*

Hei hunn d'Männercher e besonnesch grousst Liichtorgan, dat ganz hell liichte kann a si maachen dat och, wa se fléien. Wann dir also dobaussen eng Liichtche gesitt, déi flitt, dann ass dat mat Sécherheet e klenge Gehaansfénkelchen-Männchen. Och d'Veibercher liichten hell, kënnen awer net fléien. Wéi bei de grouse Gehaansfénkelcher sëtzt d'Veibche sech an d'Gras a liicht mat sengem Henneschten, bis datt e Männe laanscht kënt a sech fir et intresséiert.

Larv

Weibchen

Männchen

De Stupsfliichtefénkelchen

Kurzflügel-Leuchtkäfer, *luciole à ailes courtes / lémone inférieure, short-winged firefly/lesser glow worm, Phosphaenus hemipterus*

Si si méi schwéier ze erblécksen, well si méi kleng sinn (6-10 mm) a virun allem nëmme ganz schwaach liichten. Si kënnen och net fléien, well de Männchen huet nëmme Stupsflilleken an d'Weibchen huet iwverhaapt keng. Bei der Sich no engem Partner spillt bei hinnen niewent dem Liicht och de Geruch eng grouss Roll.

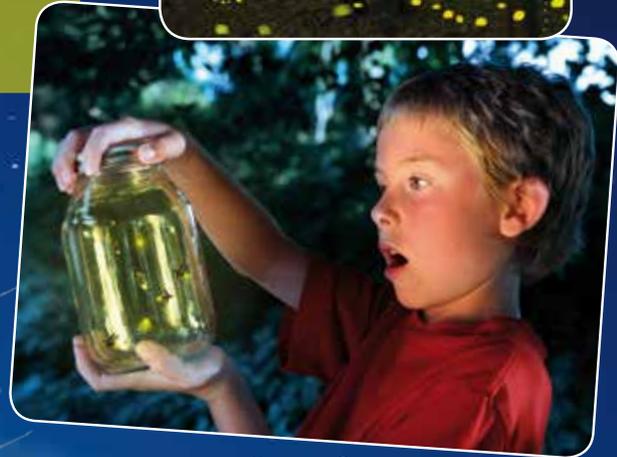
Weibche beim Friessen

Männchen

Gehaansfénkelcher am Bësch...

...an am Glas

Luciferin

Liichten an der Natur

D'Gehaansfénkelcher kënnen liichten. Dat nennt ee Biolumineszenz. Si hunn an hierem Kierper e Stoff, dee Luciferin heescht.

Wann de Fénkelche liichte wëll, reagiert de Luciferin mat anere Stoffer am Kierper a produzéiert esou Luucht.

Déi kann een awer nëmme gesinn, well dem Gehaansfénkelche säi Panzer um Hënner manner déck ass a sou Liicht duerchléisst.

An der Natur ginn et nach aner Déieren, déi mat Biolumineszenz schaffen z.Bsp. d'Déifséifesch.

KNiWWEL

Maach selwer Trëndelen

1

2 eidel Waasserfläschchen

Isoléierband

Fëll eng Fläsch mat Waasser.

Stell déi zweet Fläsch op déi éischt a wéckel Isoléierband ronderëm, datt kee Waasser méi erauslafe kann.

Dréi deng Fläsch en a looss d'Waasser vun der ieweschter an déi ënnescht Fläsch lafen.

Wann s du d'Fläsche liicht an eng Dréibewegung bréngs, entsteet e Wierbel an d'Waasser leeft méi séier of.

Fir de Wierbel besser ze gesinn, kanns du 2 lessläffele gefierfte Luuchtenueleg an d'Waasser maachen. Well den Ueleg méi liicht wéi d'Waasser ass, schwëmmt en ëmmer uewen um Waasser.

2

eng eidel Waasserfläsch
en Eemer

Nach méi einfach kanns du en Trëndel kucken, wann s du eng Fläsch Waasser mat enger liichter Dréibewegung iwwer engem Eemer ausschëtts!

De Panewippchen

'natur musée' - 25, rue Münster -
L-2160 Lëtzebuerg - Tel.: 462233 450

www.naturmusee.lu
www.panda-club.lu

Impressum

Redaktionscomité:

S. Backes, J. de la Gardelle, S. Goerens, C. Greisen,
M. Grosbusch, M. Hagen, S. Hagen, C. Heidi,
M. Hoffmann, G. Kersch, M. Kirsch, F. Theisen, M. Ursone,
F. Wolff.

Texter:

C. Flesch, S. Goerens, M. Grosbusch, M. Hagen, S. Hagen,
C. Heidi, G. Kersch, M. Kirsch, J.-P. Majerus, M. Schaltz, F. Theisen.

Grafik an Illustratioun:

S. Goerens, M. Hagen, S. Hagen.

Fotoen:

S2 Hannergrond a Broochvull: shutterstock,
Fudderplaz: Jang Schock
S3 'natur musée'
S5 Schéierschwanz: Noel Reynolds
S6 'natur musée'
S7 Salamander: F. Pasmans, Feldherpetologisches
Magazin, aner: shutterstock
S8 Broschür Feuersalamander: Deutsche Gesellschaft für
Herpetologie und Terrarienkunde, opgestoppte Vullen:
'natur musée'
S9 'natur musée'
S10-13 'natur musée'
S14 groussen Ammonit: 'natur musée', klengen Ammonit:
Nobu Tamura
S15 opgeschniddenen Ammonit: Tomomarusan, Kaart:
Pont et Chaussée, Service géologique, aner: 'natur
musée'
S16 Dactyloceras: 'natur musée', Nautilus: Manuae,
opgeschniddenen Nautilus: Chris73, Lituites: Daderot,
Nautilusschulen: M giganteus1
S17 'natur musée'
S18 shutterstock
S19 2Himmelsdéiercher: Aka, Larv: shutterstock
S20 vill Himmelsdéiercher: Entomart, Himmelsdéierchen:
shutterstock, Blattlais: XillfromTokio
S21 shutterstock
S22-23 'natur musée'
S24 Foto Huesebrout: Lazaregagnidze
S25 Blieder: Simon Koopman, Bléi: Algirdas, Kapsel:
Kenraiz
S26 Bliederno: FritzGellerGrimm, um Bamstamm: RaSlaMa
S27 Bléien: Aka, 4bliedereg: 廖翊娟, 3bliedereg: Simon
Koopman, SiPatrick'sday: Kenneth Allen, Ardfern
S28 'natur musée'
S30-32 shutterstock
S33 F: 'natur musée'
S34 shutterstock
S35 Weibche beim Friessen: Niederhauser, Larv um
Schleek an Hannergrond: shutterstock
S36 Grousse Gehaansfénelchen: Männchen a
Weibchen: Timo Newton, Weibchen: David Evans,
Männchen: Hechtonicus, Larv: Siga, Klenge
Gehaansfénelchen: liicht: NEUROticus, Larv: shutterstock,
Weibchen a Männchen: Kryp
S37 Weibche beim Friessen: Christopher G. Majka,
Männchen: Urs Rindlisbacher, am Bësch: Kazhidegu, am
Glas a Molecule: shutterstock
S38-39 'natur musée'
S40 ©shutterstock

De Panewippchen gëtt ënnerstëtzt vun

Ministère de la Culture -
Musée national d'histoire naturelle -
Ministère du Développement durable et des
Infrastructures -
Administration de la Nature et des Forêts
Ministère de la Santé

Abonnementer & Info

panda-club@mnhn.lu
Tel.: 462233 450

Als Member vum Panda Club kriss du d'Zeitung
„De Panewippchen“ 4 mol am Joer geschéckt.
Fir Erwuessener, déi „De Panewippchen“ fir e Grupp
vu Kanner wëllen abonnéieren, si 6 Exemplare vun
all Nummer gratis, vum 7. Exemplar u froe mir en
Onkäschtebäitrag vun 1 Euro pro Ausgab a pro Exemplar.

3

e Glas Waasser

Tënt

Flott Wierbelen entstinn...
...wann s du liicht an engem
Glas Waasser réiers an dann e
puer Drëpsen Tënt dra méchs...

...oder Kaffi réiers an da
Ram dra schëtts.

Alles fir d'Kaz

Nei Sonnerausstellung vum 'natur musée'
iwwer grouss a kleng Kazen,
och Är doheim.

den 18. Mee léisst den 'natur musée'
d'Kaz aus dem Sak.

De Musée ass op:
Dënschdeg vun 10 - 20 Auer
Mëttwoch - Sonndeg vun 10 - 18 Auer

www.mnhn.lu

